

A KISKUNSÁGI MÁRIA-SZOBROK EREDETÉRŐL

Andrássy Kurta János 1944-ben megjelent „A magyar nép szobrászata” című könyve révén váltak szélesebb körben ismertté a Kiskunság délkeleti településeinek (főleg Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa környéke) kisméretű Mária-szobrai, amelyek vagy a Madonnát vagy a Pietát ábrázolják. Az ő nyomán honosodott meg ezeknek a *Kiskun Madonna*, *Kiskun Pieta* elnevezése¹ A későbbi években, évtizedekben a szobrokkal kapcsolatban – bár nem tudok elmélyült, alapos kutatásokra utalni – elsősorban azok eredete érdekelte a kutatókat, másodsorban a helyi vallásos életben elfoglalt helye, s harmadsorban – de az eredetkérdéssel összefüggésben – vizsgálták magukat a szobrokat mint alkotásokat, keresték alkotóikat, lehetséges készítőiket.²

A fentiekkel, főleg az eredetkérdéssel összefüggésben nevezhették és nevezték, nevezik a szobrokat *kiskunnak* vagy *kiskunságinak*, finom különbséget téve elfogadott helyi eredete ill. helyi használata, feltalálása között, nyitva hagyva ugyanakkor ez esetben a származás, az eredet kérdését.³

Rövid tanulmányom csupán az eredet kérdéséről szeretném röviden véleményemet elmondani, s azt mások elképzelésével szembesíteni. Az apropót éppen a családunk birtokában legalább 150 éve meglévő, s a barokk kiállításon megtekinthető kunszentmártoni Mária-szobor kínálja (1. kép).

Az alapkérdést az jelenti, hogyan kerültek és mikor, honnan a Kiskunság egyes településeire a többnyire datálás nélküli kisplasztikák, Mária-ábrázolások. Meglétük természetesen csak a katolikus lakosságnál látható, akik viszont ezen a tájon 18. századi jövevények. Ők hozták magukkal ezeket az alkotásokat? Vagy pedig itt készítették helyi alkotók őket kiskunsági lakóhelyükön?

A kérdésekre adott válaszok természetesen megoszlanak. A kutatók egy része a kiskunsági Mária-szobrokat Kiskunfélegyháza és Kiskunmajsa lakóinak jázsági eredete miatt jázsági eredetűnek tartja.⁴ Más vélemények nem foglalnak határozottan állást, s lehetőséget látnak a helyi készítésre is.⁵

1978-ban Kiskunfélegyházán kiállítással egybekötött tanácskozást rendeztek a Kiskunság népművészetéről, ahol összegeződtek az eddigi eredmények, s megfogalmazódtak a téma ill. a térség kutatóinak véleményei.⁶

A kiskunsági Madonnák és Pieták szobraival legrésztetesebben Andrássy Kurta János óta Sümegi György foglalkozott.⁷ Megállapításai az eddig ismert 13 Madonna és a 33 Pietà szoborról szóló adatokon ill. e szobrok elemzésén nyugsznak.⁸ Készítési idejükről sem Sümegi György, sem mások – Andrássy

¹ ANDRÁSSY KURTA 1944. 43, passim.

² VARGA 1976; SÜMEGI 1978a, 1978b; KORKES-PÉTER 1980.

³ lásd pl. SÜMEGI 1980. 39

⁴ SZABÓ 1980. 54.

⁵ FEKETE 1980. 63; SÜMEGI 1980; 339. Varga Zsuzsára hivatkozva

⁶ Vö: KORKES – PÉTER 1980

⁷ SÜMEGI 1978a, 1978b, 1980

⁸ SÜMEGI 1980. 37

Kurta János kivételével, aki 18. századiaknak tartja őket⁹ – nem nyilatkoznak. A magyar népművészetről szóló összefoglalóban sem történik erre utalás¹⁰, a mostani kiállításon pedig 19. századiaknak titulálják őket. A szobrok datálanok, valóban nem egyszerű időhöz kötésük. Éppen ezért van nagy jelentősége a kunszentmártoni datált szobornak, amely a hátán olvasható évszám szerint 1807-ben készült.¹¹ (2. kép) Stílusjegyei alapján legalább három álló Mária-szoborral rokonítható, amelyek mind a kiskunfélegyházi múzeum gyűjteményében vannak. Nagyon valószínűnek látszik, hogy egy kéz alkotásai, ám mintha egymás utáni időbeli sorrendbe lennének rendezhetők. Kétségtelenül a félegyházi múzeumi példányok¹² rusztikusabbak, parasztibbak a kunszentmártoni szobornál. Mintha az ügyes kezű faragó legművesebb, legtöbb gonddal készített alkotása lenne. Vagy pedig éppen a mives prototípus paraszti (helyi?) és retardált változatai? Mária és a kis Jézus testtartása, részben pedig a ruhák redőzése, a koronák formája a három szobornál nagyon hasonló.

Az egyik félegyházi szobor megegyezik az áttört barokk koronában és a Mária ill. a kis Jézus nyakán függő gyöngysor formájában is a kunszentmártonival. Nagy a hasonlósága két szobornál Mária övének is.¹³ A kunszentmártoni szobron azonban – szemben az összes többi kiskunfélegyházival – Mária hosszú, redőzetlen leomló ruháján karjára vetett hosszú köpenyt is hord. Ez kék, míg ruhája rózsaszínű. A valószínűleg néhány alkalommal átfestett Mária jogara azonban csak a kunszentmártoni szobor kezében őrződött meg, a félegyházi szobrok kéztartása azonban szintén jogart tartó kézre utal. A fentiek alapján valószínűsíthető, hogy e szobrok a 18. század legvégén, s a századfordulón készültek.

Hogy hol, kérdés. Sümegi György idézi Varga Zsuzsa véleményét, aki a kiállításunkon is látható tárgyak jó részét gyűjtötte, hogy a kiskunsági Mária-szobrok „valamely szlovák előképre vagy idekerült mintára vezethetők vissza ... (de) a szobrok már helyben, a paraszti közösséghez tartozó mesterek révén jöttek létre”.¹⁴ A szlovák párhuzamot erősíti Manga János Sümegi György által szintén idézett véleménye is, amely szerint a szobrok „egy Kisalföld széli faluban készültek és vásárok közvetítésével kerültek a Kiskunságba”. Manga János föltevését „történeti adatokkal nem tudjuk alátámasztani”.¹⁵ Osztya ugyanakkor Andrassy Kurta János véleményét, hogy mind a 16 szobor

⁹ ANDRÁSSY KURTA 1944. 43

¹⁰ HOFER – FÉL 1975

¹¹ A Barna család, családunk tulajdona. Képét és – pontatlanul – történetét közli GULYÁS 1987. 199. A családi hagyomány szerint kb. az 1830-as évektől a család tulajdona. A szobor a múlt század közepén készült kék (*kunkék*) Mária-házban a tisztaszoba (*nagyház*) szent sarkában állt. Előtte örökmécs függött, térdeplő állt. A szombati ájtatosságot megtartották előtte. A Mária-ház fiókjában fontosabb iratok voltak. A szobor nyakában szalagon egy azóta elkallódott búcsús érem (máriazell?) függött. – Hasonló, de nagyobb méretű Mária-ház és Mária szobor (Szeplőtlen Fogantatás) volt a századfordulón a kuncsorbai egyik tanyai imaház kelleke a Lázi-tanyán.

¹² Tárgyleíró kartonjuk adatait Fazekas István (Kiskunfélegyháza) segítségének köszönöm.

¹³ Próbállam az emliten ékszerek, ezek formai és látható viseleti módja alapján párhuzamokat keresni – a felvidéki, szlovákiai anyagban is –, de egyelőre eredménytelenül. Bizonyos halvány hasonlóságok a nyugati Felvidékre emlékeztetnek. Vö: STELEC 1982.

¹⁴ SÜMEGI 1980. 39

¹⁵ SÜMEGI, 1980. 39.

egy kéztől származik.¹⁶ Megpróbálja megkeresni a Kiskunsági Madonnák és Pieták prototípusát is, azonban itt ütközik a legnehezebb kérdésekbe. A Pieták esetében még viszonylag könnyebbnek tűnik a dolga, hiszen a kiskunfélegyházi hagyomány, Bálint Sándor gyűjtései megőrizték az Egerszalókra vezetett zarándoklatok, búcsújárások emlékét, ezek egészen a második világháborúig éltek.¹⁷ A három Pietà az egerszalóki kegykép Pietájával mutat típusbeli rokonságot, amely a sasvári kegyszobor képi (síkbeli) megfogalmazása, s sasvári típusúak a kiskunfélegyházi Pieták is. A Sümegi György által megemléltet gyöngyösi Pietà szoborral, amely a ferencesek templomának tisztelt kegyszobra, a népi faragású szobrok semmiféle típusbeli rokonságot nem mutatnak. Egyértelműen másolatának látszik viszont a félegyházi Ótemplom nem népi, műves Pietája.¹⁸

Szabó László a „kiskun Madonnák” (így nevezi őket) jázsági eredetét tartja valószínűnek. Ezt nemcsak azzal magyarázza, hogy a Jászságban is előkerültek hasonló alkotások, hanem – kissé meglepően – a kunszentmártoni köztéri Pietà szoborral. Ez azonban semmilyen kapcsolatba nem hozható sem a kiskunsági, sem a jázsági Pietà-ábrázolásokkal, mert 19. század közepi (1859) alkotás, s Michelangelo Pietája hatása alatt készült – ugyanakkor felemlíti a mostani kiállításban látható Madonna szobrot is Kunszentmártonból.¹⁹

Kunszentmárton jázsági eredete ismert,²⁰ kapcsolata a 18. század közepi Kiskunfélegyházával épp a közelmúltban feltárt – a Jászságból Kunszentmártonba költözött számos család 1747-ben tovább költözött Kiskunfélegyházára –, ám az áttelepülésen kívül a két település kapcsolata nem tisztázott s nem ismert még.²¹ Sztrinkó István is a Madonna-szobrok jázsági eredetét tudja elfogadni.²²

Bálint Sándor szerint a kunsági Madonnák (így használja a megnevezést) eredetének kérdése még nincs tisztázva. Mintha azonban a felvidéki származást, eredetet jobban el tudná fogadni, hiszen azt írja: „Itt [azaz Egerszalókon] a barokk vallásosságot teljes virágjában élték át, és innen hozták a búcsún árulató felvidéki fafaragóktól Madonna és Pietà-szobrokat, amelyek a kiskunsági paraszthajlékoknak nemcsak szobadíszei, hanem kultusz tárgyai is voltak”.²³

Bár Sümegi György – amint hivatkoztam – úgy véli, hogy semmilyen történeti adat nem szól a felvidéki eredeztetés, származtatás mellett, a továbbiakban jónéhány adatot szeretnék erre vonatkozóan megemlíteni. Mindegyik adat Orosz Istvánnak, a jászladányi szentembernek az önéletrajzából szár-

¹⁶ SÜMEGI 1980. 40.

¹⁷ BÁLINT 1980. 45–46

¹⁸ Az azonosítás az én véleményem. A szobor nem népi, hanem inkább műves voltát emeli ki ANDRÁSSY A 1944. 46–48. és XXVIII. tábla.

¹⁹ SZABÓ 1980. 54

²⁰ Vö: DÓSA–SZABÓ 19336. Minden későbbi szakirodalmi adat ezen – ritkábban az eredeti levéltári bejegyzésen – alapszik.

²¹ BÁNKINÉ MOLNÁR 1981.

²² Egész pontosan „Jászsági mintákat követő, katolikus szellemiséget tükröző kiskunsági Madonnát” említi. SZTRINKÓ 1980. 16.

²³ BÁLINT 1980. 45–46.

mazik.²⁴ Orosz István 1838-ban született, s 1922-ben halt meg, említései tehát nem a 18., hanem a 19. századra vonatkoznak, ott is az 1871–1887 közötti esztendőkre.

Az önéletírásban négy alkalommal említi, hogy egyedül vagy társakkal, de rendszeresen eljár búcsúba Sasvárra (Nyitra m., Schossberg, mai szlovák neve Šaštyn, közel a morva határhoz), ahol szobrokat, keresztekét vásárol, ezeket részben hazaviszi a Jászságba, részben pedig még útközben eladogatja. Ezáltal tetemes haszonra is szert tesz. Az önéletrajz elemzése nyomán valószínűsíthető, hogy az említett alkalmakon kívül sokkal több ízben is megfordult Sasváron.²⁵ Idézzük a legtipikusabb részletet: „Megjegyzendő – írja Orosz István –, hogy már több ízben is voltam Sasváron. Én onnat szoktam hozni eladásra fakereszteket és Mária szobrát, szent szobrokat vásárolni, mivel ott olcsón meg lehetett vásárolni. Sokszor annyit hoztam a hátamon, hogy alig bírtam és mindig gyalogjába. 50–60 forint árát is összevásároltam. De mikorra már Jászladányba haza értem, alig maradt belőle egy-két darab. Mert minden községben a szent társulatok előljáró házait kerestem fel, egyúttal ájtatosságot is tartottam nekik és sokszor annyi nép gyűlt össze, hogy még a házba sem fért. S így jó árba megvették a feszületeket és szobrokat, még annyi folyt be felül rajta, amennyit kiadtam érte”.²⁶

Úgy tűnik, sokszor csak azért ment el Sasvárra, hogy szobrokat vásároljon. Szoborvásárlásairól a következő alkalmakkor emlékezik: „Az 1871-dik évben is voltam Sasváron Kisasszony-napra. Egyedül magam, szent szobrokat és keresztekét vásárolni”.²⁷ „Másnap reggel... elmentem a templomba, szentmisét hallgattam, meggyóntam, áldoztam, azután ájtatosságomat bevégeztem és elmentem bevásárolni annyi szent szobrokat, hogy még a fejemen felül is magos volt a pakkom”.²⁸ Ebben az évben (1871) volt egy ízben negyed magával is, s annyi szobrot vett, hogy „igen nagy volt a pakkom és utas zarándokcimboraím segítettek hozni”.²⁹ Tehát az elhozott mennyiség is tetemes lehetett.

Ezeken az eseteken kívül még 1872-ből, 1875-ből és 1887-ből említi sasvári zarándoklatát. De megismerve életrajza szerkezetét, nagyon valószínű, hogy majdnem minden évben elzarándokolt Sasvárra; vagy legalábbis többször a kéziratban említettél.

A fentiek alapján még az is könnyen elképzelhető tehát, hogy bizonyos jászsági és Nógrád vagy Heves megyei településeken található sasvári Pietákat, más típusú Mária-ábrázolásokat Orosz István hozta magával zarándokútjairól. Ezek könnyen kerülhettek tovább a Kiskunságba is, annak jászsági származású katolikus községeibe.

A nyugat-felvidéki szobrokkal szükséges és érdemes volna tehát összevetni a kiskunsági és jászsági, palócföldi, de a dunántúli, kislalföldi szobrokat is. Ez a munka – Varga Zsuzsanna kezdeti lépései ellenére – még hátra van. Nemcsak formai összehasonlítást kell elvégezni, hanem a kultusz elem-

²⁴ BÁLINT 1942; 1991.

²⁵ BARNA 1993.

²⁶ BÁLINT 1942, 1991. 80–81.

²⁷ BÁLINT 1942, 1991. 149.

²⁸ BÁLINT 1942, 1991. 150.

²⁹ BÁLINT 1942, 1991. 146.

zését is. Ezek a szobrok ugyanis – amint az előbb Bálint Sándor szavaival már utaltam rá –, nem egyszerűen Mária-szobrok, amelyek lakádszül szolgálnak, hanem az esetek nagyobb részében – éppen a kiállítás lehetett volna jó példa rá – bizonyos kegyszobroknak, kegyképeknek másolatai, s jelzik a kultusz-kapcsolatokat, egy-egy búcsújáráshely ki sugárzását, vonzáskörét. A kiskunsági szobrok esetében ezt a Pietàkkal kapcsolatban egyértelműen észre lehet venni, még akkor is, ha Sasvár és Egerszalók kultusz-kisugárzása inkább csak valószínűsíthető. Más a helyzet a kiskunsági Madonna-szobrok esetében. Szilárdfy Zoltán állapította meg, hogy a kiskunfélegyházi múzeum gyűjteményében őrzött alkotások nem mutatnak stílusbeli hasonlóságot egyik kegyszobrunkkal, kegyképünkkel sem.³⁰ Ez pedig atipikus jelenség, s utalhat a helyi keletkezésre, készítésre. Ezekben a Mária-szobrokban Mária mint az ég királynője jelenhet meg. Ha 18. századi eredetűek ezek a szobraink, akkor gondolatilag a tiszteletben feloldódhatott a jó királyné, Mária Terézia egyfajta tisztelete is, hiszen neki köszönhették önmegváltásukat, redempciójukat a jászok és a kunok. Egy ilyen összefonódásra, amely egyáltalán nem ritkaság a 18. században, s nem egy kegyhelyünkön megfigyelhető, a Kiskunság vonatkozásában – nagyon óvatosan – Szabó László is utal.³¹ Úgy tűnik azonban, hogy konkrét helyi adatok, utalások nélkül ez a kérdés nem dönthető el. Talán az egyházi, egyházmegyei levéltári források feldolgozása hozhat váratlan, érdekes adatokat.

Szilárdfy Zoltán véleménye szerint a kérdés így önmagában nem dönthető el, csakis az alföldi barokk vizsgálatán keresztül. Ennek kétségtelenül vannak kvalitásos, provinciális és népművészeti elemei. Arra sem volt eddig tekintettel a kutatás, hogy a Mária-szobraival a Kiskunság nem valami különleges sziget az Alföld nagy tengerében, hanem hasonló alkotások megtalálhatók Szegeden és környékén is, ill. az Alföld északi, északkeleti tájain, gyakorlatilag minden katolikus vidéken. Különösen Szeged szerepét és hatását kellene sokkal komolyabban megvizsgálni. Szeged városának, a „szögedi nemzet”-nek a szerepét a Kiskunság, a kiskun puszták benépesítésében szintén jól ismerjük. S ezen szellemi kisugárzásán keresztül talán nem kizárt, hogy a város hatott a Kiskunság szakrális népművészetére is. A kutatók közül Bálint Sándor mellett egyedül Sztrinkó István utal a kiskunsági népművészettel kapcsolatban szegedi előképekre – bár nem a Mária-szobrokkal kapcsolatban.³² S mindeddig figyelmen kívül maradt a dél-alföldi, bányászi szakrális nagytáj Máriaradna körül, s szerepének vizsgálata a szakrális népművészetben (e területre előadásában Verebélyi Kincső is utalt).

A kérdés tehát, hogy helyi készítésűek-e a szobrok vagy kívülről hozták őket a Kiskunságba – még nem dönthető el egyértelműen. Orosz István önéletrajza alapján erősebben hajlik a véleményem a nyugati felvidéki származtatásra, hiszen Sasvár és kultusza egészen a 16. század végére visszanyúlik, s

³⁰ Megjegyzem azonban, hogy a legnagyobb stílusbeli hasonlóságot a garamszentbenedeki Mária-kegyszoborral mutatnak a kiskunsági és a kunszentmártoni Mária-szobrok. Vö: JORDANSZKY 1836. (Illusztrációk, metszetek a 28–29. oldal közé kötve)

³¹ SZABÓ 1980. 54.

³² BÁLINT 1980; SZTRINKÓ 1980.

virágzása a 17–18. századra tehető,³³ tehát a szobrok valószínűsített 18. század közepi-végi, századfordulói keletkezésekor már ismert, látogatott kegyhely. Ám lehet – de kevésbé valószínű –, hogy bizonyos távoli műhelyek hatása alatt, egy helyi alkotóműhely termékei a Kiskunságban. Kutatásuk mindenképpen nagyon fontos feladat. Ám megnyugtató eredményt csak az alföldi barokk egészében való elemzésük hozhat.

IRODALOM

ANDRÁSSY KURTA János

1944 *A magyar nép szobrászata*. Budapest

BÁLINT Sándor

1942 *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Budapest.

1980 Szakrális emlékek a kiskunsági népművészetben. In: *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 43–46.

1991 *Egy magyar szentember. Orosz István önéletrajza*. Reprint kiadás. BARNÁ GÁBOR utószavával. Szolnok.

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

1981 Kiskunfélegyháza újratelepítőinek 1744. évi lajstroma. In: *Szolnok megyei múzeumok évkönyve*. Szolnok, 123–128.

BARNÁ GÁBOR

1993 Az álmok szerepe Orosz István életében. In: Pócs Éva (szerk.) *Eksztázis, álom, látomás*. Balassi Kiadó, University Press, Budapest-Pécs, 340–350

DÓSA József – SZABÓ Elek

1936 *Kunszentmárton története I. Kunszentmárton*.

FEKETE János

1980 A kiskunsági útmenti kereszték. In: *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 18–24.

HOFER Tamás – FÉL Edit

1975 *Magyar népművészet*. Budapest.

HOFER Tamás

1993 *Barokk népművészet Magyarországon*. Budapest.

JORDÁNSZKY Elek

1836 *Magyarországban, és az ahhoz tartozó részekben lévő Boldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása*. Pozsonyban.

KORKES Zsuzsanna – PÉTER László (szerk.)

1980 *A Kiskunság népművészete*. Szeged.

STRELEC, Karol

1982 *L'udové sperky a ozdoby na Slovensku*. Martin.

SÜMEGI György

1978a A Kiskunsági Madonnák. *Élet és Tudomány* II. sz. 336–338.

³³ Vö: A sasvári három százados nagy búcsú-jarat. Az 1864. szeptember 8-iki sasvári nagy búcsúünnepélyre vonatkozó történeti jegyzetek, főpásztori levelek, előkészületek, utazási rajzok, alkalmi versezetek és egyházi szent beszédek. Nagyszombatba é.n.

A kiskunsági Mária-szobrok eredetéről

1978b „Valami paraszt faragta”. *Forrás* 7–8. sz. 79–81.

1980 A kiskunsági Madonnák. In: *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 37–42.

SZABÓ László

1980 A jászsági helytörténeti, néprajzi kutatás eredményei a Kiskunság népművészetének értékeléséhez. In: *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 47–58.

SZTRLNKÓ István

1980 A kiskunsági népművészet kérdőjelei. In: *A Kiskunság népművészete*. Szeged, 14–17.

VARGA Zsuzsanna

1976 *Magyarországi népi faszobrok*. Hatvan.

1. kép: A kunszentmártoni Mária-szobor

2. kép: A Mária-szobor hátán az 1807-es évszám

3. kép: A kunkék Mária-ház